

Original Article / Araştırma Makalesi

**SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN BİTKİSEL
ÜRÜNLER İLE İLGİLİ BİLGİ DÜZEY VE TUTUMLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Evaluation of the Level of Knowledge and Attitudes of Health Services Vocational
School Students about Herbal Products**

Ş. Rumeysa OSMANLIOĞLU DAĞ¹

¹İnönü Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Malatya

Geliş Tarihi / Received: 10.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 16.08.2023

ÖZ

Tanımlayıcı tipteki bu çalışmada, İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda eğitim görmekte olan öğrencilerin bitkisel ürünler hakkındaki bilgi düzeylerini ve tutumlarını belirlemek amaçlandı. Katılımcılara, sosyodemografik özelliklerini ve bitkisel ürün kullanımı hakkındaki bilgi, tutum ve davranışlarını sorgulayan soruların yer aldığı online bir anket uygulandı. Veriler SPSS 27.0.1 paket programında sayı, yüzde hesaplamaları ve ki-kare testi kullanılarak değerlendirildi. Katılımcıların 201'i kadındı (%76.1). Öğrencilerin 179'unun (%67.8) tıbbi bitkiler/bitkisel ürünler ile ilgili bir eğitim almadığı görüldü. Ders/egitim alan kişiler ile tanımlayabildikleri bitki sayısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptandı ($p<10-6$). Katılımcılar bitkisel ürünler ile ilgili bilgiye ulaştıkları kaynakları en sık internet (%79.2), okul (%28.4) ve yaşça büyük akraba veya tanıdık (%27.7) olarak belirtti. Katılımcıların 213'ü (%80.7) herhangi bir amaca yönelik bitkisel ürün kullanmaktaydı ve kullanıcıların çoğunluğu (%78.88) kadındı. Ayrıca bitkisel ürünler hakkında ders/egitim alınması ile bitkisel ürün kullanımı arasında anlamlı bir ilişki saptandı ($p<10-6$). Kullanılan bitkisel ürünlerin en çok aktardan (%60.56) temin edildiği gözlemlendi. Kullanım amaçları ise en sık soğuk algınlığı (%61.03) ve bağışıklık güçlendirme (%55.40) olarak tespit edildi. Sonuç olarak üniversite öğrencilerinde bitkisel ürün kullanımının yaygın olduğu ve tıbbi bitkiler/bitkisel ürünler hakkında eğitim verilmesi durumunda bilgi düzeylerinin ve bitkisel ürün kullanımlarının arttığı gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Bitkisel ürün, Eğitim, Sağlık hizmetleri, Tıbbi bitkiler, Üniversite öğrencileri.

ABSTRACT

In this descriptive study it was aimed to determine the knowledge levels and attitudes of the students studying at Inonu University Health Services Vocational School about herbal products. An online questionnaire was administered to the participants, which included questions about their sociodemographic characteristics and knowledge, attitudes, and behaviors about herbal product use. The data were evaluated with the SPSS 27.0.1 package program by using number, percentage calculations and chi-square test. 201 of the participants were women (76.1%). It was observed that 179 (67.8%) of the students did not receive any course/training on medicinal plants/herbal products. A significant positive correlation was found between the people who took the course/training and the number of plants they could identify ($p<10-6$). Participants stated that the most common sources of information about herbal products were the Internet (79.2%), school (28.4%), and elder relatives or acquaintances (27.7%). 213 of the participants (80.7%) were using herbal products for any purpose, and the majority (78.88%) of the users were women. In addition, a significant relationship was found between taking lessons/training on herbal products and using them ($p<10-6$). It was observed that the herbal products used were mostly obtained from herbalists (60.56%). The most common usage purposes were determined to be cold (61.03%) and immune strengthening (55.40%). As a result, it has been observed that the use of herbal products is common among university students, and their knowledge level and use of herbal products increase if they are educated about medicinal plants/herbal products.

Keywords: Education, Health services, Herbal product, Medicinal plants, University students.

GİRİŞ

Tıbbi bitkilerin gıda, ilaç ve kozmetik gibi farklı amaçlara yönelik kullanımı insanlık tarihi kadar eskidir. Bitkilerle tedavi hakkında ilk kayıtlara M.Ö. 5000’lerde Mezopotamya uygarlığında rastlanılmış, 250 bitkisel drogun kullanıldığı tespit edilmiştir (Acıbuca ve Budak, 2018). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), dünyada nüfusunun yaklaşık %80’inin tedavi veya hastalıklardan korunmak amacıyla ilk etapta bitkisel droglara yöneldiğini bildirmektedir. Gelişmiş ülkelerde reçeteli ilaçların yaklaşık %25’ini ise bitkisel kökenli etken maddeler (aspirin, kinin, vinbilastin, rezerpin vb.) oluşturmaktadır (Faydaoğlu ve Sürücüoğlu, 2011).

Piyasada terkininde tıbbi bitkilerin yer aldığı pek çok ürün bulunmaktadır. Bu ürünler kullanıcılar tarafından genellikle “bitkisel ürün” olarak tanımlansa da kullanım şekilleri, içerikleri, ruhsatlandırılması gibi konular farklılık göstermektedir ve bu bağlamda ayırıcı tanımlarının bilinmesi önemlidir. 03.02.2023 tarih ve 32093 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Geleneksel Bitkisel Tıbbi Ürünler Ruhsatlandırma Yönetmeliği kapsamında yapılan tanımlara göre tıbbi bitki, bir veya daha fazla kısmı tedavi edici veya hastalıkları önleyici olarak kullanılabilen bitkileri; tıbbi bitki çayı, tedavi amacı ile dekoksasyon, infüzyon veya maserasyon hazırlanarak kullanılan bir veya birden çok bitkisel droğu içeren tıbbi ürün; bitkisel tıbbi ürün, etkin madde olarak bir veya birden fazla bitkisel droğu, bitkisel preparatı ya da bu bitkisel preparatlardan bir veya birden fazlasının yer aldığı karışımları ihtiva eden tıbbi ürün; geleneksel bitkisel tıbbi ürün, geleneksel kullanımı (Türkiye’de veya Avrupa Birliği üye ülkelerinde en az on beş yıldır, diğer ülkelerde ise otuz yıldır kullanılmakta olan) bibliyografik olarak kanıtlanmış, geleneksel kullanım ile uyumlu endikasyonu bulunan; haricen, oral veya inhalasyon yoluyla kullanılan beşerî tıbbi ürünleri; takviye edici gıda, normal beslenmeyi takviye etmek amacıyla, vitamin, mineral, protein, karbonhidrat, lif, yağ asidi, aminoasit gibi besin öğelerinin veya bunların dışında besleyici veya fizyolojik etkileri bulunan bitki, bitkisel ve hayvansal kaynaklı maddeler, biyoaktif maddeler ve benzeri maddelerin konsantre veya ekstralarının tek başına veya karışımlarının, kapsül, tablet, pastil, tek kullanımlık toz paket, sıvı ampul, damlalıklı şişe ve diğer benzeri sıvı veya toz formlarda hazırlanarak günlük alım dozu belirlenmiş gıdaları ifade etmektedir (Geleneksel Bitkisel Tıbbi Ürünler Ruhsatlandırma Yönetmeliği (GBTÜ), *Resmi Gazete* 32093 (3 Şubat 2023), Md. 4.). Gıda takviyesi olarak değerlendirilen bitkisellerin etiket beyanında herhangi bir endikasyon belirtilemez. Sadece söz konusu ürünün sağlıkla ilişkisini gösteren ve otoritelerce onaylanmış sağlık beyanları kullanılabilir. Geleneksel bitkisel tıbbi ürünler, ülkelerin sağlık otoritelerince

değerlendirme sürecine tabii olurken, gıda takviyelerinin değerlendirme süreçleri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Dişli ve Yeşilada, 2019).

Ülkemizde sağlık hizmetlerine ulaşmanın zor ve pahalı olmasının da etkisiyle çok sayıda kişi hastalıklardan koruyucu ya da tedavi edici amaçlarla doğrudan bitkileri veya bitkisel ürünleri kullanmaktadır (Erdem ve Eren, 2009). Medya tarafından bitkilerin doğanın bir mucizesi olarak gösterilmesi, halkın büyük bir kısmının ise bitkisel ürünlerin doğal olmaları ve yan etkileri veya zararlı etkileri olmayacağına inanmaları nedeniyle bu ürünlere ilgi göstermesi de, bu pazarın her geçen gün büyümesine yol açmaktadır (Akarsu ve Akarsu, 2021; Kaner vd., 2016). Kadınlar, hem sağlığın korunması hem de hastalıkların tedavisi için bitkisel tıbbi ürünleri daha sık kullanmaktadır (Illamola vd., 2020).

Üniversite öğrencilerinde bitkisel ilaçların kullanımı ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar vardır (Ambrose ve Samuels, 2004; Freymann vd., 2006; Sawalha vd., 2008; Sekhri vd., 2013; Zaidi vd., 2021). Yayımlanan çalışmaların çoğu, öğrencilerin bitkisel ilaçları yaygın olarak kullandıkları ve bu ilaçlara karşı olumlu tutumlara sahip oldukları sonucuna varmıştır. Günümüzde internet aracılığıyla bilgiye hızlı ulaşılması, özellikle genç bireylerin kullandığı sosyal medya üzerinden bu bilgilerin hızla yayılması ve bazı bitkisel ürünlerin online satış ile temin edilebilir olması bu ürünlerin gençler tarafından yaygın kullanılmasının sebepleri arasında gösterilebilir. Bu çalışmada, toplumun diğer kesimlerine nispeten eğitim seviyesi daha yüksek olan, tıbbi bitkiler ve bitkisel ürünler hakkında bilgiye daha kolay ulaşabilecekleri düşünülen üniversite öğrencilerinin, bitkisel ürün kullanım özelliklerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Türü

Tanımlayıcı tipteki bu çalışmada, İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda eğitim görmekte olan öğrencilerin bitkisel ürünler hakkındaki bilgi düzeylerini ve tutumlarını belirlemek amaçlanmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evrenini İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, olasılıksız rastlantısal örnekleme yöntemi ile seçilen, araştırmaya katılmayı kabul eden ve online anket formunu eksiksiz dolduran 264 öğrenci oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışma, Haziran-Temmuz 2023 tarihleri arasında, İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nun sekiz farklı bölümünde eğitim görmekte olan ve aydınlatılmış onamı alınan 264 öğrenci ile literatür taraması sonucu araştırmacı tarafından hazırlanan ve üç bölümden oluşan anket formu kullanılarak, online olarak yapılmıştır. Anketin ilk bölümünde katılımcılara yaş, cinsiyet ve okudukları bölümler sorulmuştur. İkinci bölümde katılımcılara tıbbi bitkiler ve bitkisel ürünler hakkında eğitim alıp almadıkları, kaç adet tıbbi bitki tanımlayabildikleri, tıbbi bitkiler/bitkisel ürünler ile ilgili bilgiye nereden ulaştıkları ve bitkisel ürün kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Anketin üçüncü bölümünde ise sadece bitkisel ürün kullanan kişilere yönelik olarak bitkisel ürünün kullanım sıklığı, kullanıldığı form, kullanım amacı, temin edildiği yer, bitkisel ürün kullanımına bağlı olumsuz deneyim yaşayıp yaşamadıkları ve kullandıkları bitkisel ürünü tavsiye edip etmedikleri hakkında sorular yöneltilmiştir.

Elde edilen veriler SPSS 27.0.1 paket programında, sayı, yüzde hesaplamaları ve ki-kare testi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada evrenin hepsine ulaşılmaya çalışılsa da, katılımın gönüllülük esaslı olması ve/veya online olarak gönderilen mesajları kişilerin görmemiş olma durumları, katılımcı sayısının sınırlı kalmasına neden olmuş olabilir.

Araştırmanın Etik Yönü

İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 20.06.2023 tarihli ve 2023/4723 sayılı kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmaya İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nun sekiz farklı bölümünde okuyan 264 kişi katılmıştır. Katılımcılardan 259 (%98.1) kişi 16-25 yaş aralığında, 5 kişi (%1.9) ise 26-35 yaş aralığındadır. Katılımcıların 201'i kadın (%76.1), 63'ü ise (%23.9) erkektir. En yüksek katılım tıbbi laboratuvar teknikleri ve eczane hizmetleri programlarından olmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Yaş, Cinsiyet ve Okudukları Programların Dağılımı

Yaş	n	%
16-25	259	98.1
26-35	5	1.9
Cinsiyet	n	%
Kadın	201	76.1
Erkek	63	23.9
Program	n	%
Tıbbi laboratuvar teknikleri	73	27.7
Eczane hizmetleri	70	26.5
Anestezi teknikleri	41	15.5
İlk ve acil yardım teknikleri	23	8.7
Fizyoterapi	20	7.6
Çocuk gelişimi	20	7.6
Evde hasta bakımı	9	3.4
Tıbbi görüntüleme teknikleri	8	3.0

Bu çalışmada, katılımcıların 85'inin (%32.2) tıbbi bitkiler veya bitkisel ürünler ile ilgili bir eğitim aldığı, 179'unun (%67.8) ise almadığı görülmüştür. Birden çok seçeneğin seçilebildiği bir anket sorusunda, tıbbi bitkiler veya bitkisel ürünler ile ilgili bilgiye ulaştıkları kaynakları öğrencilerin 209'u (%79.2) internet; 75'i (%28.4) okul; 73'ü (%27.7) yaşça büyük akraba, tanıdık; 64'ü eczacı (%24.2); 59'u (%22.3) kitap, dergi, gazete; 34'ü (%12.9) doktor ve 25'i (%9.5) TV, radyo olarak belirtmiştir. Katılımcılara kaç tane tıbbi bitki tanımlayabilecekleri sorulduğunda 142'si (%53.8) 0-5; 79'u (%29.9) 6-10; 17'si (%6.4) 20'den fazla; 16'sı (%6.1) 11-15; 10'u (%3.8) 16-20 olarak yanıtlamıştır. Katılımcıların 213'ü (%80.7) herhangi bir amaca yönelik bitkisel ürün kullanırken, 51'i (%19.3) kullanmamaktadır (Tablo 2).

Önel'in 2019 yılında öğrencilerle yaptığı çalışmada, öğrencilerin %44.3'ünün bitkisel ürünler hakkında bilgiye internet ve/veya sosyal medya aracılığıyla ulaştıkları görülmüştür (Önel, 2019). Üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada, katılımcıların %21.2'sinin TV programlarında gördüğü, %17.1'inin ise internette okuduğu bitkisel ürün ve kür tariflerini uyguladığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin %3.7'si bitkisel ürünleri internet ve TV reklamlarında görüp satın aldığını ifade etmiştir (Sucaklı vd., 2014). Nijerya'da üniversite öğrencileri ve akademisyenler ile yapılan çalışmada, katılımcıların %67.6'sının bitkisel ürünler hakkında bilgi kaynağı olarak medyadan, %25.7'sinin ise internette yararlandığı tespit edilmiştir (Nworu vd., 2015). Çocuk hastalarda bitki ve bitkisel ürün kullanımlarının değerlendirildiği bir çalışmada, katılımcıların %45.1'i bilgi kaynağı olarak komşu, arkadaş, akraba, aile büyüklerini göstermiştir. Ayrıca %18.3'ü sağlık çalışanı ve %14.6'sı medya aracılığıyla bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir (Bulut vd., 2021). Çalışmamızda, öğrencilerin çoğunun bilgi kaynağı olarak interneti seçmesinin olası nedenleri arasında, günümüzde internete erişimin kolay olması ve genç bireylerin sosyal medyayı sıklıkla kullanması gösterilebilir.

Tablo 2. Katılımcıların Tıbbi Bitkiler/Bitkisel Ürünler Hakkında Bilgi Düzeyleri ve Tutumları

	n	%
Tıbbi bitkiler/Bitkisel ürünler ile ilgili bir eğitim/ders aldınız mı?		
Evet	85	32.2
Hayır	179	67.8
Tıbbi bitkiler/Bitkisel ürünler ile ilgili bilgiye nereden ulaşırsınız?		
Okul	75	28.4
İnternet	209	79.2
Kitap, dergi, gazete	59	22.3
TV, radyo	25	9.5
Yaşça büyük akraba, tanıdık	73	27.7
Eczacı	64	24.2
Doktor	34	12.9
Kaç tane tıbbi bitkiyi tanımlayabilirsiniz?		
0-5	142	53.8
6-10	79	29.9
11-15	16	6.1
16-20	10	3.8
20'den fazla	17	6.4
Herhangi bir amaca yönelik bitkisel ürün kullanır mısınız?		
Evet	213	80.7
Hayır	51	19.3

Bu çalışmada tıbbi bitkiler/bitkisel ürünler ile ilgili bir eğitim/ders alan ve almayan kişilerin bilgiye ulaştıkları kaynaklar ile ilişkileri de incelenmiştir. Ders alan kişilerin, bilgi kaynağı olarak okul, internet veya hem okul hem internet seçimleri arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p < 10^{-14}$). Ancak aynı durum eczacı/doktor; yaşça büyük akraba, tanıdık; hem eczacı ve/veya doktor hem yaşça büyük akraba, tanıdık kaynakları için geçerli olmayıp, bu kaynakların tercih edilmesinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($p=0.11$) (Tablo 3).

Tablo 3. Tıbbi Bitkiler/Bitkisel Ürünler ile İlgili Bir Eğitim/Ders Alan ve Almayan Kişilerin, Bilgiye Ulaştıkları Kaynakların Dağılımına İlişkin Ki-Kare Testi Sonuçları

	Okul	İnternet	Okul ve İnternet	Toplam
Ders/egitim alan	n 24	30	29	83
	% 28.92	36.14	34.94	100.00
Ders/egitim almayan	n 4	132	18	154
	% 2.60	85.71	11.69	100.00
Toplam	n 28	162	47	237
	% 11.81	68.35	19.83	100.00
$X^2=65.70, sd=2, p < 10^{-14}$				
	Eczacı ve/veya doktor	Yaşça büyük akraba, tanıdık	Eczacı ve/veya doktor VE yaşça büyük akraba, tanıdık	Toplam
Ders/egitim alan	n 13	9	17	39
	% 33.33	23.08	43.59	100.00
Ders/egitim almayan	n 22	29	19	70
	% 31.43	41.43	27.14	100.00
Toplam	n 35	38	36	109
	% 32.11	34.86	33.03	100.00

$X^2=4.50, sd=2, p=0.11$ (sd:seberstlik derecesi)

Tıbbi bitkiler ve bitkisel ürünler ile ilgili derslerin eczacılık fakülteleri başta olmak üzere sağlık alanındaki çeşitli fakülte ve bölümlerde anlatıldığı bilinmektedir. Bu derslerin, öğrencilerin bitkisel ürün kullanımları üzerindeki etkileri daha önce çalışılmamış bir konudur. Bu çalışmada tıbbi bitkiler/bitkisel ürünler ile ilgili bir eğitim/ders alan kişiler ile tanımlayabildikleri bitki sayısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<10^{-6}$) (Tablo 4). Ayrıca, tıbbi bitkiler/bitkisel ürünler ile ilgili bir eğitim/ders alan kişilerin, bitkisel ürün kullanım durumları ile arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<10^{-6}$) (Tablo 5). Bitkisel ürün kullanan bireylerin çoğunun (%86.38), kullandıkları ününü başkalarına da önerebileceklerini söyledikleri de göz önünde bulundurulursa, ileride sağlık hizmeti verecek kişilerin yetiştiği her fakülte ve/veya bölümde tıbbi bitkiler ve bitkisel ürünler ile ilgili derslerin bulunması gerektiği söylenebilir. Böylelikle öğrenciler tıbbi bitkiler ve bitkisel ürünlerin kullanımını hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilirler.

Tablo 4. Tıbbi Bitkiler/Bitkisel Ürünler İle İlgili Bir Eğitim/Ders Alan ve Almayan Kişilerin, Tanımladıkları Bitki Sayılarının Dağılımına İlişkin Ki-Kare Testi Sonuçları

		Bitki Sayısı					Toplam
		0-5	6-10	11-15	16-20	20'den fazla	
Ders/eğitim alan	n	30	36	6	6	14	92
	%	32.61	39.13	6.52	6.52	15.22	100.00
Ders/eğitim almayan	n	112	43	10	4	3	172
	%	65.12	25.00	5.81	2.33	1.74	100.00
Toplam	n	142	79	16	10	17	264
	%	53.79	29.92	6.06	3.79	6.44	100.00

$X^2=35.51$, $sd=4$, $p<10^{-6}$

Tablo 5. Tıbbi Bitkiler/Bitkisel Ürünler ile İlgili Bir Eğitim/Ders Alan ve Almayan Kişilerin, Bitkisel Ürün Kullanım Durumlarına İlişkin Ki-Kare Testi Sonuçları

		Bitkisel ürün kullanan		Bitkisel ürün kullanmayan		Toplam
		n	%	n	%	
Ders/eğitim alan	n	59		33	92	
	%	64.13		35.87	100.00	
Ders/eğitim almayan	n	154		18	172	
	%	89.53		10.47	100.00	
Toplam	n	213		51	264	
	%	80.68		19.32	100.00	

$X^2=24.82$, $sd=1$, $p<10^{-6}$

Bitkisel ürün kullanan 213 kişinin 168'i (%78.88) kadın, 45'i (%21.12) erkektir (Tablo 6). Daha önce yapılan çalışmalar da, kadınların erkeklere göre daha fazla bitkisel ürün kullandıklarını göstermektedir (Kaner ve ark., 2016; Önel, 2019; Sucaklı ve ark., 2014). Katılımcıların 67'si (%31.46) ayda bir kez, 54'ü (%25.35) haftada 2-3 kez, 38'i (%17.84) haftada bir kez, 19'u (%8.92) 15 günde bir kez, 19'u (%8.92) yılda bir kez, 16'sı (%7.51) ise her gün bitkisel ürün kullandıklarını belirtmiştir. Kaner ve ekibinin 2016 yılında üniversite

öğrencileri ve aileleri ile yaptıkları çalışmada katılımcıların çoğu bitkileri çay olarak tükettiklerini ifade etmişlerdir. Aynı çalışmada kadınlarda bitki çayı ve tablet kullanımı (sırasıyla %76,0 ve %9,5) erkeklere göre (sırasıyla %36,6 ve %4,0) anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, katılımcıların 127'si (%27.7) her gün, 110'si (%24.0) ayda bir kez bitkisel ürün kullandıklarını belirtmişlerdir (Kaner vd., 2016). Kayseri'de yaşayan yetişkin bireylerin bitkisel ürün kullanım alışkanlıklarının değerlendirildiği bir çalışmada benzer şekilde bireylerin bitkileri genellikle çay olarak (%84.3) tükettikleri görülmüştür (Ongan, 2018). Çalışmamızda birden çok seçeneğin seçilebildiği bir anket sorusunda, katılımcılara bitkisel ürünü hangi formda kullandıkları sorulmuştur, 158'i (%74.18) içecek olarak, 110'u (%51.64) kozmetik ürün olarak, 45'i (%21.13) fonksiyonel gıda olarak, 23'ü (%10.8) gıda takviyesi olarak, 5'i (%2.35) ise geleneksel bitkisel tıbbi ürün olarak kullandıklarını belirtmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların 121'inin (%56.81) bitkisel ürünleri tek formda, 63'ünün (%29.58) iki farklı formda, 24'ünün (%11.27) üç farklı formda, dördünün (%1.88) dört farklı formda ve bir kişi (%0.47) ise beş farklı formda kullandıkları tespit edilmiştir.

Çalışmamızda katılımcıların 184'ü (%86.38) kullanmış olduğu bitkisel ürünü başkasına önerirken, 29 (%13.62) kişi önermemiştir (Tablo 6). Üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada bitkisel ilaç kullanan katılımcıların % 45'inin çevresindeki kişilere de bitkisel ilaç kullanımını tavsiye ettiği görülmüştür (Emiroğlu vd., 2016). Benzer şekilde kadınlarda zayıflama amacıyla bitkisel ürün kullanımının değerlendirildiği bir çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğu (n=201, %79,4) kullandıkları ürünü başkalarına tavsiye ettiklerini belirtmişlerdir (Akça ve ark., 2019). Bitkisel ürün kullanan 192 kişi (%90.14) bitkisel ürün kullanımına bağlı olumsuz bir deneyim yaşamazken, 21 (%9.86) kişi olumsuz deneyim yaşadığını ifade etmiştir (Tablo 6).

Bu çalışmada, bitkisel ürünü nereden temin edersiniz sorusuna 129 kişi (%60.56) aktardan, 90 kişi (%42.25) doğadan toplayarak, 83 kişi (%38.97) eczaneden, 53 kişi (%24.88) marketten, 46 kişi (%21.60) ise online olarak temin ettiklerini belirtmişlerdir. Buna ek olarak 96 (%45.07) kişinin bitkisel ürünü tek bir yerden, 64 (%30.05) kişinin iki farklı yerden, 38 (%17.84) kişinin üç farklı yerden, 11 (%5.16) kişinin dört farklı yerden, dört (%1.88) kişinin beş farklı yerden satın aldıkları tespit edilmiştir (Tablo 6).

Daha önce yapılan çalışmalarda, bireylerin bitkisel ürünleri en sıklıkla aktardan temin ettikleri bildirilmiştir (Kaner vd., 2016; Ongan, 2018). Aktarlardan alınan bitki örnekleriyle yapılan çeşitli analizlerde ise örnekler içerisinde böcek, böcek larvaları, taş parçaları gibi sağlığı tehdit edici unsurlar tespit edilmiştir ve bitkilerin Avrupa Farmakopesi'nde belirtilen şartları

taşımadığını rapor edilmiştir (Kayıran ve Kırıcı, 2019; Orhan ve Sayın, 2016). Buna karşın, üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada katılımcıların 149'u (%27.4) daha önce aktarlardan bitkisel ürün aldığını ifade etmiş ve 283'ünün (%52.1) aktarların sattıkları bitkisel ürünlere güvendikleri belirlenmiştir (Sucaklı vd., 2014). İlaçlar ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmayan aktarlardan, denetimsiz medya kanallarından ve online satış platformlarından temin edilen bitkisel ürünleri kullanan kişilerde ciddi etkileşimler (bitkisel ürün-ilaç, bitkisel ürün-hastalık, bitkisel ürün-bitkisel ürün, vb.) gözlenebileceği unutulmamalıdır (Uzun vd., 2014).

Katılımcılara bitkisel ürün kullanım amacı sorulduğunda 130'u (%61.03) soğuk algınlığı, 118'i (%55.40) bağışıklık güçlendirme, 94'ü (%44.13) cilt rahatsızlıkları, 38'i (%17.84) kadın hastalıkları, 36'sı (%16.90) baş ağrısı, 31'i (%14.55) kansızlık, 28'i (%13.15) uykusuzluk sebebiyle kullandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca daha az sayıda kişinin iştahsızlık, diyare, obezite, konstipasyon, diyabet ve kalp rahatsızlıkları sebebiyle bitkisel ürün kullanıldığı tespit edilmiştir (Tablo 6). Sucaklı ve ekibinin yaptığı çalışmada, çalışmamızın bulguları ile paralel şekilde katılımcıların 317'sinin (%58.4) soğuk algınlığı, 253'ünün (%46.6) hastalıklara karşı korunma, 159'unun (%29.3) ise cilt sorunları sebebiyle bitkisel ürün kullandığı belirlenmiştir (Sucaklı vd., 2014). Başka bir çalışmada benzer şekilde, katılımcıların çoğunun (%52.5) bitkisel ürünleri hastalıklardan korunma amacıyla kullandığı görülmüştür (Emiroğlu vd., 2016). Katılımcıların yaş ortalamalarının üniversite öğrencilerine göre daha yüksek olduğu ve/veya herhangi bir rahatsızlığı bulunan kişilerin yer aldığı çalışmalarda, bireylerin bitkisel ürünleri zayıflama amacıyla, laksatif olarak, sedatif olarak ya da kronik hastalıklara yönelik kullandığı görülebilir (Akca vd., 2019; Biçen vd., 2012; Ongan, 2018). Ancak çoğunluğunun sağlıklı genç bireylerin veya çocukların oluşturduğu çalışmalarda bizim bulgularımıza benzer şekilde daha sıklıkla genel sağlık durumunu desteklemek ya da soğuk algınlığı belirtilerine karşı bitkisel ürün kullanıldığı tespit edilmiştir (Bulut vd., 2021; Sucaklı vd., 2014).

Tablo 6. Bitkisel Ürün Kullanan Kişilerin, Bitkisel Ürün Kullanım Durumları ve Bitkisel Ürün Kullanımı İle İlgili Davranışları

	n	%
Cinsiyet		
Kadın	168	78.88
Erkek	45	21.12
Bitkisel ürün kullanım sıklığını nasıl tanımlarsınız?		
Her gün	16	7.51
Haftada 2-3 kez	54	25.35
Haftada 1 kez	38	17.84
15 günde 1 kez	19	8.92
Ayda 1 kez	67	31.46
Yılda 1 kez	19	8.92
Bitkisel ürünü hangi formda kullanırsınız?		
İçecek/Bitki çayı	158	74.18

Fonksiyonel gıda	45	21.13
Gıda takviyesi	23	10.80
Geleneksel bitkisel tıbbi ürün	5	2.35
Kozmetik ürün	110	51.64
Bitkisel ürünü tek bir formda kullananlar	121	56.81
Bitkisel ürünü iki farklı formda kullananlar	63	29.58
Bitkisel ürünü üç farklı formda kullananlar	24	11.27
Bitkisel ürünü dört farklı formda kullananlar	4	1.88
Bitkisel ürünü beş farklı formda kullananlar	1	0.47
Bitkisel ürün kullanımına bağlı olumsuz deneyiminiz oldu mu?		
Evet	21	9.86
Hayır	192	90.14
Kullanmış olduğunuz bitkisel ürünü başkasına önerir misiniz?		
Evet	184	86.38
Hayır	29	13.62
Bitkisel ürünleri nereden temin edersiniz?		
Doğadan toplayarak	90	42.25
Eczaneden	83	38.97
Aktardan	129	60.56
Marketten	53	24.88
Online satış ile	46	21.60
Bitkisel ürünü tek bir yerden temin edenler	96	45.07
Bitkisel ürünü iki farklı yerden temin edenler	64	30.05
Bitkisel ürünü üç farklı yerden temin edenler	38	17.84
Bitkisel ürünü dört farklı yerden temin edenler	11	5.16
Bitkisel ürünü beş farklı yerden temin edenler	4	1.88
Bitkisel ürün kullanım amacınız nedir?		
Soğuk algınlığı	130	61.03
Bağışıklık güçlendirme	118	55.40
Cilt rahatsızlıkları	94	44.13
Kadın hastalıkları	38	17.84
Baş ağrısı	36	16.90
Kansızlık	31	14.55
Uykusuzluk	28	13.15
İştahsızlık	23	10.80
Diyare	17	7.98
Obezite	13	6.10
Konstipasyon	8	3.76
Diabet	5	2.35
Kalp rahatsızlıkları	4	1.88
Bitkisel ürünü tek bir amaçla kullananlar	83	38.97
Bitkisel ürünü iki farklı amaçla kullananlar	45	21.13
Bitkisel ürünü üç farklı amaçla kullananlar	31	14.55
Bitkisel ürünü dört farklı amaçla kullananlar	24	11.27
Bitkisel ürünü beş ve üzeri farklı amaçla kullananlar	30	14.08

SONUÇ

Günümüzde eczacılık fakülteleri başta olmak üzere sağlık alanındaki farklı bölümlerde, tıbbi bitkilerin tanıtıldığı çeşitli dersler verilmektedir. İnternet ve çeşitli medya kanalları aracılığıyla gerçekleşen yanlış ve asılsız bilgi aktarımı karşısında genç neslin tıbbi bitkiler ve bitkisel ürünlerin kullanımını hakkında doğru bilgiye ulaşması çok önemlidir. Bu ürünlerin yanlış kullanımına bağlı oluşabilecek problemler, konu hakkında verilecek eğitimler ile önlenabilir.

Sonuç olarak, bu çalışma ile üniversite öğrencilerinde bitkisel ürün kullanımının yaygın olduğu ve tıbbi bitkiler/bitkisel ürünler hakkında eğitim verilmesi durumunda bilgi düzeylerinin ve bitkisel ürün kullanımlarının arttığı gözlenmiştir. Bu nedenle, bu ürünlerin yaygın kullanımı göz önüne alındığında, öğrencileri olası zararlardan uzak tutmak ve aynı zamanda gelecekteki hastalarına en iyi bakım ve danışmanlığı sunmaya hazırlamak için uygun bilgilerle donatılması gerektiği vurgulanmalıdır. Sağlık alanında yer alan farklı fakülteler ve bölümlerde eğitim görmekte olan daha fazla sayıda öğrenci ile yapılacak ileri çalışmalarla bitkisel ürün kullanımı detaylı şekilde değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Acıbuca, V. ve Budak, D. B. (2018). Dünya’da ve Türkiye’de tıbbi ve aromatik bitkilerin yeri ve önemi. *Çukurova Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 33(1), 37-44.
- Akarsu, G. D. ve Akarsu, R. H. (2021). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin bitkisel destek alma durumlarının belirlenmesi. *YOBÜ Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1), 22-27.
- Akca, E., Karaalp, C. ve Kaner, G. (2019). Kadınlarda zayıflama amacıyla bitkisel ürün kullanım sıklığının ve bitkisel ürün kullanımını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 77(2), 167-178.
- Ambrose, E. T. ve Samuels, S. (2004). Perception and use of herbals among students and their practitioners in a university setting. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners*, 16(4), 166-173.
- Bıçen, C., Elver, Ö., Erdem, E., Coşkun, K., Karataş, A., Dilek, M. ve Akpolat, T. (2012). Hipertansiyon hastalarında bitkisel ürün kullanımı. *Journal of Experimental and Clinical Medicine*, 29(2), 109-112.
- Bıçen, C., Erdem, E., Coşkun, K. ve Karataş, A. (2012). Kronik böbrek hastalarında bitkisel ürün kullanımı. *Türk Nefroloji, Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi*, 21(2), 136-140.
- Bulut, S., Karakaş, N. ve Orhan, D. D. (2021). Pediatri Hastalarında Bitki ve Bitkisel İçerikli Ürün Kullanım Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi. *Sağlık ve Toplum*, 31(2), 172-180.
- Dişli, M., ve Yeşilada, E. (2019). Türkiye ‘de bitkisel tıbbi ürünler (Türkiye’de bitkisel ürünlerin standardizasyonu, üretimi ve taşıması). *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 3, 13-21.
- Emiroğlu, H. H., Fatih, K., Bolat, G., Dönmez, H., Karademir, R., Öznur, O., Polat, M. A., Seçal, A., Şahin, B. ve Şahin, M. (2016). Üniversite öğrencileri arasında bitkisel ilaç kullanımına yönelik tutumlar. *Genel Tıp Dergisi*, 26(EK-1), 7-10.
- Erdem, S. ve Eren, P. A. (2009). Tedavi amacıyla kullanılan bitkiler ve bitkisel ürünlerin yan etkileri. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 66(3), 133-141.
- Faydaoğlu, E. ve Sürücüoğlu, M. S. (2011). Geçmişten günümüze tıbbi ve aromatik bitkilerin kullanılması ve ekonomik önemi. *Kastamonu University Journal of Forestry Faculty*, 11(1), 52-67.
- Freymann, H., Rennie, T., Bates, I., Nebel, S. ve Heinrich, M. (2006). Knowledge and use of complementary and alternative medicine among British undergraduate pharmacy students. *Pharmacy World and Science*, 28, 13-18.
- Illamola, S. M., Amaeze, O. U., Krepkova, L. V., Birnbaum, A. K., Karanam, A., Job, K. M., ...Enioutina, E. Y. (2020). Use of herbal medicine by pregnant women: What physicians need to know. *Frontiers in pharmacology*, 10, 1483.

- Kaner, G., Karaalp, C. ve Seremet-Kürklü, N. (2016). Üniversite öğrencileri ve ailelerinde bitkisel ürün kullanım sıklığının ve bitkisel ürün kullanımını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 74(1), 37-54.
- Kayran, S. D. ve Kırıcı, S. (2019). Adana (Türkiye) aktarlarında tedavi amacıyla satılan bitkisel droglar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 22(2), 183-192.
- Nworu, C. S., Udeogaranya, P. O., Okafor, C. K., Adikwu, A. O. ve Akah, P. A. (2015). Perception, usage and knowledge of herbal medicines by students and academic staff of University of Nigeria: A survey. *European Journal of Integrative Medicine*, 7(3), 218-227.
- Ongan, D. (2018). Kayseri’de yaşayan yetişkin bireylerde bitkisel ürün kullanım alışkanlığı. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 27(2), 125-131.
- Orhan, D. D. ve Sayın, E. (2016). Türkiye’de sinameki olarak satılan bitkiler üzerinde yapılan kalite kontrol analizleri. *Clin Exp Health Sci*, 6(3), 116-120.
- Önel, Ç. (2019). Trakya Üniversitesi Eczacılık Fakültesi ile Trakya Üniversitesi Şehit Ressam Rıza Güzel Sanatlar Meslek Yüksek Okulunda öğrenim gören öğrencilerin bitkisel destek ürünleriyle ilgili bilgi ve tutumlarının değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Sawalha, A. F., Sweileh, W. M., Sa’ed, H. Z. ve Jabi, S. W. (2008). Self-therapy practices among university students in Palestine: focus on herbal remedies. *Complementary therapies in medicine*, 16(6), 343-349.
- Sekhri, K., Bhanwra, S. ve Nandha, R. (2013). Herbal products: a survey of students’ perception and knowledge about their medicinal use. *International Journal of Basic & Clinical Pharmacology*, 2(1), 71-76.
- Sucaklı, M. H., Ölmez, S., Keten, H. S., Yenicesu, C., Sarı, N. ve Çelik, M. (2014). Üniversite öğrencilerinin bitkisel ürünleri kullanım özelliklerinin değerlendirilmesi. *Medicine Science*, 3(3), 1352-1360.
- Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (2023). Geleneksel Bitkisel Tıbbi Ürünler Ruhsatlandırma Yönetmeliği (GBTÜ), *Resmî Gazete*, 32093 (3 Şubat 2023), Md. 4. 26.06.2023 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/02/20230203-5.htm> adresinden erişildi.
- Uzun, M. B., Aykaç, G. ve Özçelikay, G. (2014). Bitkisel ürünlerin yanlış kullanımı ve zararları. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 4(3), 1-5.
- Zaidi, S. F., Khan, M. A., Saeed, S. A., Al Zahrani, K., Al Ahmadi, A., Al Yamy, T., ...Ahmed, K. (2021). Knowledge, Attitude and Practice Regarding Herbal Medicine Among Medical Students in Saudi Arabia. *RADS Journal of Pharmacy and Pharmaceutical Sciences*, 9(1), 25-39.